

Anı:

BUZKAYMAK (DONDURMA)

ADİL YAKUBOĞLU¹

Ailemizin başı derde girdiği zaman ben 10 yaşındaydım, karşımızdaki evin toprak duvarının üzerinde ata binmiş gibi oturuyordum, canım sıkılıyordu.

O zamanda biz Türkistan şehrinin en güzel yerlerinden biri sayılan Lager sokağında iki odadan oluşan, ön tarafında eyvan bulunan "o devrin imkânlarına göre iyi sayılan" bir evde ikamet ediyorduk. Ana kapıdan girilen bu avluda bizden başka birkaç aile daha yaşıyordu. Hayvanlara vereceğimiz kuru otları koyduğumuz bir oda daha vardı, biz çocuklar akşam saatleri saklambaç oynarken o odaya çıkarak kuru otların altına saklanırdık.

1- Adil Yakuboğlu çağdaş Özbek edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir. 1926'da eski adıyla Yessi şimdiki adıyla Türkistan şehri sınırları içinde kalan Karnak kasabasında dünyaya gelmiş. 1937'de babası vatan hainliği ile suçlanarak komünist hükümet tarafından tutuklanıp hapse atılınca ailesinin bütün yükü omuzlarına yüklenir. Çocukluk yılları çetin mücadelelerle geçer. Küçük yaşlardan itibaren her türlü işte çalışarak kardeşlerine bakmak ve annesine destek olmak zorunda kalır. 1945'te askere gider. Rus-Japon savaşına katılır; beş yıl Çin'de kalır. Daha sonra Taşkent Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girer.

Yirmiden fazla deneme ve hikâyesi olan Yakuboğlu'nun *Uluğ Bey'in Hazinesi ve Köhne Dünya* isimli iki önemli tarihî romanı da Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.*

Er Başına İş Düşerse isimli romanı (1969) İkinci Dünya Savaşını ve ülkesindeki tesirlerini ele alması bakımından, *Ak Kuşlar Akpak Kuşlar* (1988) isimli romanı ise Durgunluk devrindeki sosyal çatışmaları işlemesi bakımından yazarın önemli eserleri arasında yer almaktadır.

Yakuboğlu'nun *Gerçek Sevgi* (1958-komedi), *Söylesem Dilim Yanar, Söylesem Gönüm Yanar* (1958-komedi) gibi tiyatro eserleri de vardır. *Kanat Çift Olur* (1969) isimli uzun hikâyesi de yazarın sanat yaşamındaki önemli merhalelerden birini teşkil etmektedir.

Yaşlık (Gençlik) dergisinde yayımlanan *Buzkaymak* "Dondurma" isimli otobiyografik hikâyesinde ise yazar, ailesinin bütün yaşamını alt üst eden bir olayı, babasının komünist parti tarafından tutuklanışını ve daha sonraki gelişmeleri dile getirir.

Çeviride Yakuboğlu'nun üslubunu yansıtabilmek amacıyla metnin aslındaki uzun ve periyodik cümlelerin yapısına ve anlatım özelliklerine sadık kalmaya çalışılmıştır. Aynı bir hürmet ifadesi yüklenen "validem" kelimesi ve Türkiye Türkçesine hiç de yabancı olmayan "balam", halk arasında dondurma manasında kullanılan "buzkaymak" gibi kelimeler de aynen muhafaza edilmiştir.

Yazar teknik olarak kullandığı zaman koridorları aracılığıyla geçmişi ile içinde yaşadığı an arasında bir köprü kurmuş, bizzat yaşadığı olayları anlatırken devri eleştiren ironik bir üslup kullanmayı da ihmal etmemiştir. Devrin adaletsizliği, yanlışları, şüphecî yaklaşımları, insanların ürkek yaşamları Yakuboğlu'nun ailesinin acılarında birleşir. Her çocuğa sevinç ve mutluluk veren buz kaymak (dondurma), yazarı babasına tam yaklaştığı esnada sonsuza dek ayıran acı bir tattır sanki.

* ART Yay., *Özbek Edebiyatından Seçmeler*, İst. 1993.

Ailemizin başına o felâketin geldiği meşum günden birkaç ay önce babam evimizdeki kitapları üç dört çuvala doldurup yem odasına götürüp yonca altına gizleyip odayı kilitledi. Kapıya bir at kafası kadar büyük bir kilit astı. Şimdi o odaya benden başka kimse giremiyordu. Ben ise zaman zaman odanın üzerindeki delikten içeri süzülerek o çuvallardaki kitapları, özellikle resimli olanları, kalınları delikten giren ışığın altında karıştırır, bakmayı severdim.

Bu resimler çok garipti, birçoğu deri palto giyen, bellerine kılıç ve tabanca takan askerlerdi; bazıları ise atları üzerinde kırmızı bayrak taşıyarak düşmana saldıran kahramanlar olsa da nedense hepsinin gözleri resimde oyulmuştu ya da yüzlerine siyah mürekkep sürülmüştü. Neden böyle? Bu sırrı çözemediğim için canım sıkılıyordu, babama sormak için ise cesaretim yoktu; çünkü babam çok öfkelenen sert bir adamdı.

- Bu kitapları sana kim gösterdi? diye azarlayabilirdi.

O kara günde nedense içimde bir sıkıntı vardı; kitapları hatırlayıp dama çıktım. Ama o tanıdığım deliğe yaklaşınca sokağın başında iki atlı fayton gözüme ilişti. Kısa bir süre sonra fayton kapımızın önünde durdu. Faytondan o zamanlarda belirli makam sahiplerince moda olan yeşil renkli Gelife² pantolon ve asker gömleği giyen orta yaşlı iki kişiyle beraber kırmızı gömlekliler gözleri ateş gibi parlayan bir kadın indi. İki erkekten biri beni damda görünce

- Egemberdi (Hüdaverdi) Cakipov'un evi burası mı? diye Kazak telâffuzuyla sordu.

- Şurası dedim.

O anda avludan çıkan validemin

- Buyurun misafirler, hoş geldiniz.

diyeni işitildi. Ben damın üzerinden sütuna sarılıp aşağıya süzüldüm. O zaman misafirler içeriye girmişti, validem nedense heyecanlıydı ve nedense fısıldayarak bana:

- Babanın iş yerine koş! CAKU'de (Orta Asya Komünist Üniversitesi) beraber okuduğun arkadaşların geldi! de. Bekliyorlar. Çabuk gelmesini söyle. Okula gidip ablan ile eniştene de bildir. Onlar da çabucak gelsinler. Sofra mofra kurmama yardım etsinler.

Nedense belki de misafir kelimesinden içime su serpilerek "iki ayağımı bir pabuça sokarak" gittim. Eniştem ile ablamın öğretmenlik yaptığı okul babamın

2 Gelife pantolon - askerî pantolon.

çalıştığı yerden biraz uzak olmasına rağmen önce oraya gidip validemin isteğini ablama ilettim, sonra hemen iki ayağım bir pabuçta ,yalın ayak başı çıplak sokağı toza dumana katarak babamın iş yerine doğru koştum. Babam bir zamanlar Kazakistan Halk Komiserleri Sovyeti (bu günkü Bakanlar Kurulu) bünyesinde düzenlenmiş küçük milletler (azınlıklar esasen Özbekler) halk komiseri olarak çalışmış, CAKU'yu bitirdikten sonra ise Özbekistan'da kalmak istemediği için "beni Kazakistan okuttu, Kazakistan'ın hakkını ödemeliyim" diye düşünerek şimdiki Çimkent ilinin Sayram ilçesinde birinci kâtip, daha sonra ise Kazakistan Demiryolu Siyasî Başkanlığında 1. başkan yardımcısı olarak çalışmıştı. Ama son yıllarda "babam din adamı; sen ise bunu söylemedin." şeklindeki suçlamayla sürüle sürüle, yuvarlana yuvarlana en sonunda Türkistan ilçesinin maliye bölümüne müdür tayin edilmişti.

Rahmetli dedem Yakub -ruhu şâd olsun- gerçekten de Karnak köyünün en büyük camiinde inkılâba kadar müezzinlik yapmıştı. Köylülerin dediğine göre rahmetli dedemin sesi o kadar gürmüştü ki her sabah o caminin minaresine çıkıp ezan okumaya başladığında sadece on bin kişilik Karnak köyü değil 30 çakırım³ uzaklıktaki Türkistan şehrinde bulunan Müslümanlar da işitirlermiş. Bu sebeple Karnak ahalisi dedemin adına "şeyh" unvanını ekleyerek Şeyh Yakub adını vermişler. Ama 1916'daki kuraklıkta dedemiz Şeyh Yakub zor duruma düşmüş. Ona göre babam kendi ailesine bakmak zorunda olduğundan bir iki koyun, bir iki çuval buğday karşılığında zengin bir ailenin çocuğunun yerine Rus çarının hizmetine askerliğe gitmiş, oradan Bolşevik olarak dönmüş. O zamandan itibaren baba-oğul birisi şeyh diğeri Bolşevik iki ayrı düşman sınıfa mensup olmuşlar.

Babamın iş yeri büyük bir tüccar tarafından yapılan, şimdi ise parti komitesinin yerleştiği görkemli bir binaydı. Ben oraya vardığımda babam da idareden çıkıyordu. Beni uzaktan görünce kapının yanında durdu. Babam orta şişmanlıkta, uzun boylu, düz burunlu, o devirde moda olan küt bıyıklı, güzel görünümlü, heybetli bir adamdı. Üstündeki elbiseyi şu anda iyi hatırlıyorum. O devirde Stalin'i takliden giyilen göğsü cepli yeşil ceket, Gelife pantolon, ayağında ise yine o devirlerin modası olan gıcır gıcır parlak siyah bot.

Rahmetli babamın uykusuzluktan ya da başka bir nedenle gözleri kırmıştı, bana yorgun gibi göründü.

3 Çakırım: 2 km. (uzunluk ölçüsü).

Benim nefes nefese söylediğim sözleri dinledikten sonra yüzü biraz aydınlandı. Başımı okşayarak,

– Yürü, oğlum! dedi. Sana bir buzkaymak alalım!

Daha önce de anlattığım gibi babam sert, az konuşan ve kendine güvenen bir adamdı. O güne kadar ben babamın bir kere olsun başımı okşadığını hatırlamıyorum. Aksine başka bir olay da şimdiye kadar hiç aklımdan çıkmadı: Babam oradan oraya sürüklene sürüklene, işten atıla atıla en alt makama kadar inip en sonunda köye dönüp evde gönlündeki ateşi söndürmeye çalıştığı zamanlardı. Günlerden bir gün validem elime para ve babamın büyük makamlarda çalıştığı zamanlarda aldığı nadir güzel eşyalardan biri olan sürahiyi tutuşturarak şöyle dedi:

– Dükkâna gidip kırmız al, baban istedi!

Dükkâna gittim, kırmız bitmişti. Ben sürahi elimde hiç aldirmeden eve yöneldim. Yolum ağaç ve demir kazıkların bulunduğu sığır pazarından geçiyordu. Ansızın bir şey şak etti. Baktım, elimdeki sürahi demir kazıklardan birine çarpıp ufak bir parçası kırılmıştı. Yüreğim ağzıma geldi. Eve dönmeye cesaret bulamadan uzun zaman bahçemizin aşağısındaki çayın kenarında dolaştım. Nihayet korka korka yüreğim ağzımda eve vardım. Validem beni görünce kızdı ve azarladı:

– Nerelerde dolaştın? Sorumsuz. Zavallı baban seni beklemekten çok sıkkıldı. Sonra gözü sürahideki deliğe takıldı, beni elimden tutarak içeriye sürükledi.

Babam büyük odada uzanmış, elindeki kitabın sayfalarını karıştırıyordu.

– Dükkânda kırmız yokmuş, üstüne üstlük oğlunuz sürahiyi de kırmış...

Validem bu sözleri söyleyerek sürahiyi babamın yanındaki alçak sehpa bıraktı. Sonraki yıllarda rahmetli validem sürahiyi gösterdiği için pişman olduğunu sık sık tekrarlar; "neden böyle yaptığımı kendim de bilmiyorum, çocuğum, babanın çaresiz hâli hepimizi perişan etmişti." derdi.

Babam hızla ayağa kalktı, masadaki sürahiyi alarak bana fırlattı. Kuvvetle fırlatılan sürahi tam kulağımın altından geçip -can havliyle başımı çekmiş olmalıyım ki- duvara çarpıp yere saçıldı.

Ben dışarı kaçtım, kaçınca validemin:

– Kırmızı da Allah kahretsin! Kırmız için çocuğumu mu öldüreceksiniz bey? diye acı feryadını işittim.

Validemin söylediğine göre daha sonra babam da yaptığından pişman olmuştu. Kim bilir belki de başına ağır bir felâket geleceğini hissettiği içindir ya

da bir zamanlar benim kalbimi kırdığı hatırına gelip onu bana unutturmak istediğı içindir, her halde ömrümde ilk defa başımı okşayıp buz kaymak almaya karar verdi.

Sokağın öbür tarafında şehrin parkı vardı. Parkın yanındaki meydancıkta çeşitli meyve ve maden suları, buz kaymak satılan küçük küçük dükkânlar vardı. Buraya geldik. Ama dükkânların hepsi kapalıydı. Babam buna gerçekten üzüldü.

– Ömrümde ilk defa sana buz kaymak almak istemiştim. Bu da nasip olmadı, balam! dedi belirsiz bir derin hüzün ile.

Eve döndüğümüzde ışıklar yanmış, avluda ocağa kazan asılmıştı; bizden önce gelmiş olan ablam ile validem ocağın çevresinde çalışıyorlardı, eniştem ortada gözüküyordu.

Babam içeriye girince hızla geri döndü. Yüzü gülüyordu, keyfi yerindeydi. Valideme bararak:

– CAKU'de beraber okuduğumuz eski dostlarım gelmişler. Ne var ne yok, et met var mı Gülşen? dedi. Evinde ne varsa bu gün hepsini sofraya döneceksin.

Rahmetli validem cesur ve biraz açık sözlüydü. Birden babamın sözünü keserek:

– Siz ocağın çevresinde dolaşmayın da içeriye girin misafirlerinizle meşgul olun dedi. Babam validemin bu biraz da yapma kibrine gülerek içeriye gitti!

Avlumuzda tam ocağın yanında bir kayın ağacı onun altında da derin bir kuyu vardı. Sıcak yaz ve ılık güz günleri eti bu kuyuya sallardık.

Validem bana kuyudan et almamı söyledi. Ben kuyu başına gidip çıkırdığı çevirerek et asılmış olan kancaları çıkarmaya başladım. Ansızın dışardan gelen iki askerî kıyafetli kişiye gözüm takıldı, nedense yüreğim küt küt atmaya başladı. Onlar ocak başında dolaşan validem ve ablama göz atıp botlarını yere vurarak eyvana çıktılar. Eyvandan eve girdiler. Asker kıyafetli kişileri görünce yerinde taş kesilen validem ile ablam birden çığlık atarak eve doğru koştu. Çıkırdığı gayri ihtiyarî bırakarak ben de onlara katıldım. Ben o zamanlar memleketimizde hatta şehrimizde neler olup bittiğinden habersizdim tabîî. Bu yüzden validem ve ablamın askeri gördüklerinde niçin eve doğru kaçtıklarını anlamadım. Ama onların müthiş bir niyetle geldiklerini aklımdan geçirmesem de kalbimden geçirmiştim. Yıllar sonra öğrendim ki o devirde her yerde olduğu gibi Türkistan'da da her gün her dakika pek çok insan yakalanmış hapse atılmıştı. Validem ve ablam o olaylardan haberdar oldukları için askerleri görünce çığlık atmışlardı. Kapıdan girdiğim zaman asker kıyafetli adamlardan biri,

uzun boylu, sarı saçlarının uçları kaşları üzerine hafifçe düşen Rus yüzbaşı yere basarak kapının yanına geldi, kapının tokmağını indirdi ve yüreklere korku salan kesin bir ifadeyle:

– Arama bitinceye kadar eve kimse ne girecek ne çıkacak! dedi.

Evde çılgınlık başlamış, ablam orta kapıda heykel gibi durmuş, babamın boynuna sarılıp ağlıyor, validem de babamın omuzuna dayanmış titreyerek ağlıyordu. Diğer ablam ile küçük erkek kardeşlerim bir köşeye toplaşıp kartallardan korkan civcivler gibi gözleri dışarı fırlamış, birbirine sokulmuşlardı.

Çift kanatlı orta kapı ardına kadar açık, içerdeki odanın baş köşesinde babamın CAKU'de beraber okudukları arkadaşları yüzleri bembeyaz kaskatı kesilmişlerdi. İkinci asker ise içerideki odada bulunan büyük kahverengi kitaplığa sıralanmış kitap ve albümleri bir bir gözden geçiriyordu. Kitapların hepsi Lenin'in kırmızı ciltli eserleriydi. Aramaya başlayan asker Lenin'in eserlerine dokunmuyordu, kalın resimli albümlerin ise sayfalarını çevirerek ilgisizce yere atıyordu. Hâlâ hatırımda. Bu albümler de aynı yukarıdaki odada bulunan kitaplar gibi kim olduklarını bilmediğim başkanların resimleriyle doluydu; onların da çoğu daha önce hapsedildiği için -bunu ben yıllar sonra öğrendim tabii- yüzlerine mavî mürekkep sürülmüştü, gözleri oyulmuştu, bazı resimlerin "kelleleri uçurulmuştu".

Asker - eğer yanlış hatırlamıyorsam o da yüzbaşıydı- albümleri gözden geçirirken kâh gözleri oyulmuş, kelleleri uçurulmuş resimlere, kâh babama bakıp gülümseyerek şöyle diyordu:

– Öyle görünüyor ki kendileri pek Sovyet taraftarıdır!

Haşmetli, sarı saçlı kaptan ise diğer odadaki kutuları, sandıkları, çekmeceleri açıyor; onların içindeki eşyaları didikliyor; çeşitli giysileri karıştırarak bir şeyler arıyordu. Sıra diğer bir dolaba gelmişti; asker ne kadar uğraşırsa da açamadı. Evde bir sandık ya da dolap yoktu ki ben açamayayım. Yüzbaşının açmada zorluk çektiğini görünce elime bir çivi alıp aradan süzülerek dolabın kilidini hemen açiverdim. Yüzbaşının yüzü aydınlandı, gülererek:

– Malades!⁴ deyip başımı okşadı. Gelecekte senden bir Pavlik Morozov⁵ yetişiyor!

4 Malades: Rusçada aferin manasına gelmektedir.

5 Pavlik Morozov: Rus çocuk kahramanı. Zengin bir Rus ailesinin çocuğu Kızillara babasını ispiyonlamış, pioner olmuş, dedesini Kızillara satmıştır.

Yüzbaşının bu beni yücelten beklemediğim sözlerinden yüreğim azıcık ısındı. Yıllar sonra büyüdüğümde ben evdeki feryada rağmen babamı yakalamak için gelen cellâdın yücelten sözlerinden bir saniye de olsa sevdiğimi her hatırladığımda bir kez daha kendimden nefret ederdim. Ama o dakikada - bin pişmanım- onun sözlerinden gururlandığım da hakikat, müthiş bir hakikat! O sırada babamın:

– Su! diyen sesi işitildi? Bir bardak su veriniz, yüreğim yanıyor!

Evde su yoktu. Ablam ağlamayı bırakıp iç çekerek:

– Yoldaş Yüzbaşı! İzin verin kardeşim kuyudan su getirsin! dedi.

Yüzbaşı dolabın çekmecesine bakıyordu. Başını kaldırıp:

– Eğer ah! vah! feryatlarını kesersen izin veririm! dedi ve güldü:

– Böyle senin gibi güzel bir kız bu kadar da sulu göz olur mu?

Yüzbaşının beni Pavlik Mozorov'a benzetmesi ne kadar hoşuma gittiyse ablama gösterdiği sahte iltifat da beni o kadar rahatsız etti. Ama ne yapabiliyordum. Kovayı alarak dışarı fırladım. Avludaki ışık sönmüş, eyvandan uzakta kuyunun yanındaki kara ağacın gölgesinde birisi dimdik duruyordu. Bu eniştemdi. O bir şey demeden elindeki bebeği bana vererek kuyudan yarım kova su çıkarıp verdi. Sonra sessiz adımlarla avlunun karanlık bir köşesine çekildi. Sonraki yıllarda rahmetli validem şu sözleri tekrarladı.

– O gün, enişteni Allah korudu! Eğer enişten ablanla beraber gelseydi, belki de onu da beraber hapsederlerdi bu katı yürekliler.

Validemin bu sözünde hakikat payı büyüktü; çünkü arama sona erdiğinde babamı alıp götürürlerken askerler CAKU'deki cefakâr arkadaşlara Türkistan'dan gitmeden evvel NKVD'ye⁶ gidip izin almaları gerektiğini bildirip onlardan gideceklerine dair yazılı bir belge aldılar.

Ben yarım kova suyu doldurup içeriye girdiğimde babam sandalyede oturuyor; ayaklarının dibinde oturan ve hiç durmadan hıçkırarak ağlamaya devam eden ablam ile validemi teselli etmeye çalışıyordu.

Ezelden esmer olan babam bir anda sanki ateşte kalmış çam gibi daha da kararmıştı. Validem raftan bir kâse alıp bana verdi. Babam bir kâse buz gibi kuyu suyunu bir defada bitirdi.

– Bırak ağlama kızım, ağlama Gülşen! dedi iç çekerek. Partinin gözünde ufacak bir günahım dahi yok! Yoldaş Stalin sağken beni bu suçlamalardan kurtarabilir! Babam kuyu suyunu kâseyle birbiri ardına içerken şu sözü sık sık tekrar ediyordu:

6 NKVD - Narodni Komissariat Vnutrennih Del - İçişleri Halk Bakanlığı

– Parti gözünde günahsızım Gülşen! Yoldaş Stalin yaşarken bizi bunların ayakları altına atmaz!

Ben bu gün "şahsa sığınma döneminin korkunç oyunları, müthiş inkılâp dahileri, özellikle Stalin'in hükümrânlık döneminde vaki olan acımasız katletme, öldürme olayları, milyonlarca günahsız insanın başına gelen felâketler, babanın çocuktan çocuğun babadan ayrı düştüğü, insanların göz yaşlarının derya gibi aktığı o karanlık yıllar üzerinde düşündüğümde, babamın Stalin için söylediklerini hatırlayıp şaşırıyorum. Hayret ki babam bu insan kırımını görüp anlamasın; hayret ki "Stalin bu eziyetlerden habersizdi." şeklindeki mantıksız sözlere inansın!

Ama böyle mi düşünmeliydim?... O dönemde hüküm süren inkılâp süvarileri arasında meşum "Octobre"un⁷ sahte ateşli çağrılarını, coşkulu şarkılarını, kırmızı renkli afişler, dahinin heyecan verici nutuklarına inanmış "şu anda devam eden insan kırımlarının hepsi beşeriyetin mutluluğu için yapılıyor" şeklindeki korkunç yalana kanan safdil, iyi niyetli insanlar az mıydı?

Elbette yürekleri sızlatan bu düşünceler, benim aklıma ancak yıllar sonra, o devirlerdeki dehşetli olayların mahiyetleri açıklanıp, gözümüz açılınca geldi.

O zaman ise.....

Aramanın ne kadar sürdüğünü hatırlamıyorum. Ama babamın "Yoldaş Stalin sadık evlâtlarını zor ve muhtaç durumda bırakmaz." sözlerini tekrarlayarak yarı kova suyu içip bitirdiği hâlâ hatırımda.

Daha sonra bunları anlattığımda çok kişi inanmadı.

– Bırakın yahu... İnsanoğlu yarım kova suyu içebilir mi?

Ama ben, on beş yaşında bir çocuk bunu kendi gözümle görmüştüm! Babamın o sözlerini kendi kulağımla duymuştum! İçi yanmış olan adam yarım kova değil bir kova suyu da içer!

Nihayet arama bitti. Babama giyinmesini emrettiler. Validem ile ablamın feryadı göğe çıkıp evimiz acı çığlıklarla çınladı. Validem babamın omuzuna paltosunu koydu; CAKU'yu birlikte bitiren bîçare misafirlere hazırlanan sofradan bir iki şeyi alıp bir beze sararak babamın eline tutuşturdu. Bana öncesinden de daha esmer, birdenbire zayıflamış, iki büklüm kalmış gibi görünen babam önce validem ile ablamı sonra da titreşen küçük kardeşlerimi alınlarından öptü, sıra bana gelince:

7 Octobre: Ekim ayı, ihtilâlin yapıldığı ay,

– Ah maalesef! Sana ömrümde ilk defa buz kaymak yedirmek istemiştım. Bunu da beceremedim ya oğlum!... diyerek gözleri yaşlarla doldu.

Bütün arama süresince gözlerime yaş dolmamıştı, "gelecekte Pavlik Morozov olacaksın" şeklindeki sözlerden etkilenip şişinen ben saf çocuk, birden her şeyi -babamın beni hiçbir zaman okşamadığını, dükkândan kırmızı bulamadan döndüğümde sürahiyi kafama attığını- hepsini unutarak acı bir feryatla dizlerine sarıldım...

Aradan birkaç ay geçti. Bu sırada evimiz mateme gömüldü. Kış yaklaşmıştı, gittikçe eziyetli nefesini daha yakında hissediyorduk; evde ise ne odun ne de kömür vardı!... Biz ise tençe⁸ yapıp zorlukla gün geçiriyorduk.

Yanılmıyorsam haftada bir kez, cumartesi günleri babama yemek götürmek için izin verilmişti. Validem zar zor temin ettiği şeyleri pişiriyor, sabah erkenden biz validemle beraber avahtaya⁹ gidiyorduk.

Türkistan'da Kul Hoca Ahmed Yesevî türbesinin hemen yanında Orta Asya'yı zapt eden General Çerniyayev tarafından yaptırılan beş altı tane sağlam kerpiç yapı bulunuyordu. Çerniyayev bu binaları çarın askerleri için yaptırmış; Sovyet hâkimiyeti ise bu binaları hapis hâline getirerek etrafını dikenli telle çevirmişti. Her cumartesi dikenli telle çevrilen bu kaleye en az 150-200 genç-yaşlı, kadın-erkek toplanıyordu. Bunlar "halk düşmanlarının" aile fertleriydi. Genç kadınlar, titreyen, iki büklüm ihtiyarlar hapis hane memurlarının yemekleri kabul etmelerini bekleyerek sabahtan akşama kadar dikenli tellerin yanında mahzun mahzun duruyorlardı. Validem bazen beni de hapis haneye beraber götürüyor, eğer görüşmek nasip olursa babam beni de bir kez daha görsün istiyordu. Ama babamı bir defa olsun göstermediler, göstermedikten başka götürdüğümüz yiyecekleri de defalarca geri çevirdiler. Bazen ben birkaç saat gözlerimi dikip bekledikten sonra bir bahane ile hapis haneenin tam yanındaki şehir parkına doğru koşardım. Orada Allahın her günü miting yapılıyordu. Şehir okullarından davul ve trompet sesleri ile "piyonerler" ve hatta "oktyabryatlar"¹⁰ sıra sıra parka geliyorlardı. Parkın ortasında kırmızı pankartlarla sarılmış büyük minberler yerleştirilmişti. Deri palto giymiş, tabanca takmış faaller¹¹ minbere çıkıp nutuk atıyorlardı; nutukların çoğunu Trotski'ciler ve onların "kuyrukları"nı ifşa etmeye has-

8 Tençe: Isınmak için masanın altına közlenmiş ateş yerleştirip üzerini yorganla örtmek, tandır.

9 Avahta: Hapishane.

10 Oktyabryatlar: Birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar olan öğrencilerin komünist teşkilâtının üyeleri. Kelime octobre (ekim) kelimesinden türeyor. İnkılâp evlâdı manasını taşıyor.

11 Faaller: İktidarda olanların temsilcileri.

retmişlerdi. Bu nutukların en müthiş tarafı da bu gün Trotski'nin "kuyruklarını" ifşa ederek ateşli nutuklar söyleyen hatiplerin ekseriyetinin yarın ya da öbür gün kendileri de "kuyruklar"a eklenerek ifşa edilenler listesine dahil olacaklarıydı.

Beni bu mitinglere gitmeye hangi sebebin zorladığını hâlâ bilmiyorum. Belki de davul ve trompet sesleri ile sıra sıra yürüyen yaşlılarımın sevinçli ve coşkulu şarkıları sebep olmuştur. Çünkü bu gümbür gümbür sedalar ve ateşli şarkıları dinlediğim zaman güya naralara alışan askerî at gibi ayaklarım gayri ihtiyarî dansa başlıyor, yüreğim ağzıma geliyordu. Sadece bir şey gencecik kalbimi eziyordu; o da minberlerden söylenen nutuklarda zaman zaman babamın adının da "kuyruklar" arasında zikredilmesi idi. Ama böyle anlarda babamın Stalin hakkındaki sözleri hatırıma gelir ve yüreğime akıp gelen elemli duyguyu içimden söküp atardım. Bu hâl benim ta Şehir Komsomol Komitesinin¹² sekreteriyle karşılaşmama kadar devam etti.

Bu genç, boylu boslu, güzel delikanlı bizim komşumuzdu. Ailemizin başına o felâketin geldiği güne kadar kendi eviyle evimiz arasında âdeta mekik dokur, babam ile akşamları uzun uzun sohbet ederdi. Aynı yılın yazında evlenmişti. Karısı da kendisi gibi boylu boslu ve güzeldi. Babam onların düğünlerinde "toybaşı"¹³ olmuş, validemin söylediğine göre babam ona maddî yardımda da bulunmuş.

Babam hapsedildikten sonra genç komşumuzu hiç göremez olduk. Buna şaşmamalıyız; çünkü sadece "şakird" değil akrabalar da bu kara günlerde evimizin yanından geçiyor, fakat bize uğramıyorlardı. Arada sırada bir iki kişi gelecek olursa onlar da korkarak geceyi tercih ediyorlar, sonra da bahçe duvarının kenarından gizlice süzülerek çıkıp gidiyorlardı.

Cumartesi günüydü. Zannımca hapsedilenlerin sayısı artmıştı, çünkü avah-taya yemek götürülenlerin sayısı oldukça çoğalmış, bekleyenlerin sırasının sonu bile görünmez olmuştu. Soğuk bir gündü, hafif hafif yağmur yağıyordu. Bu sebeple ya da başka sebeplerle mi bilmem, validem bana daha ben sormadan eve gitmem için izin verdi. Ben sürekli yağın yağmurdan üşüyüp evimize doğru gitmeye başladım ama ansızın park tarafından gelen davul ve trompet seslerini duyup gayri ihtiyarî durdum.

12 Komsomol: Kommunistiçeskiy Soyuz Molodyoji: Gençler Komünistlik Birliği

13 Toybaşı: Düğünü organize eden kişi.

Davul ve trompet sesleri gitgide yükseliyor, sanki alıştığımızdan daha büyük bir miting başlıyordu. Eğitilmiş at gibi yine naralar atan tarafa döndüm. Gerçekten de yağmura rağmen "piyonerler" her taraftan sıra sıra parka akıyorlardı.

Parkın büyük kapısına yaklaşıncaya kadar hiç beklemediğim bir anda karşıdan gelmekte olan komşumuz Şehir Komsomol Sekreteri'ne gözüm ilişti. O, deri paltolu, askerî kıyafetli bir adam ve üçgen sakallı balık etinde bir yaşlının arasında geliyordu.

Sekreteri görünce nedense yüreğim hopladı, parka doğru koşup gözden kaybolmak istedim, ama sekreter bir adımda yolumu kesip elimden tuttu:

– Hey, Kurt oğlu kurt! dedi titreyerek. Bir pis buzağı bütün bir sürüyü bozuyor! Sen boynuna sahte kızıl kravat takarak temiz kızıl piyonerleri de mi bozmak istiyorsun? O elimi tutup acıtarak sıkınca kendine doğru çekti. Ama bu sırada yaşlı balık etindeki adam araya girdi:

– Zavallı çocuğu rahat bırak! Yoldaş Stalin "çocuklar babalarının yaptıklarından sorumlu değiller" demişti ya! Günahı ne bu yavrucağın? Genç sekreter somurtkan bir ifade ile bir yaşlı adama bir de deri paltolu askerî elbiseli adama baktı, sonra da benim elimi bıraktı:

– Gözümün önünden defol! diye bağırdı.

Bundan sonra ne oldu, ne yapıldı şu anda hatırlamıyorum. Sadece kerpeten gibi sert pençesinden kurtularak, gırtlığımda düğümlenen göz yaşını yutarak sıra sıra geçen mutlu yaşlılarımın yanından geniş caddeye doğru atıldım.

Babamın hapsedilmesinin üzerinden üç dört ay geçmesine rağmen onunla bir defa olsun görüşmemiştik. Bütün şehir tehlikede idi; her yerde hatta okullarda düşman arayışı hâlâ devam ediyordu. Hiç unutmam, o yıl büyük Rus şairi Puşkin'in vefatının 100. yılı kutlanıyordu. Bu hüznü kutlama münasebetiyle hangi tedbirler alındı, hangi kitaplar yayımlandı, hangi toplantılar, hangi edebî konferanslar düzenlendi hatırlamıyorum. Bu kutlama için öğrencilere özel defterler çıkarıldığı hatırlıyorum. Milyonlarca nüsha çıkarılmış bu defterlerin üzerinde çocukluğumuzdan beri hepimize aşina olan kıvrırcık saçlı, habeş çehreli şairin resmi vardı. Kapağın arkasında ise şairin masallarından biri ile ilgili bir resim çizilmişti. Önceleri kimsenin sesi çıkmadı. Sonra birdenbire şehirde, tabii benim okuduğum Lenin isimli okulda da korkunç bir dedikodu yayıldı. Güya Puşkin jübilesi için çıkarılan bu defterlerde daha doğrusu defter kapağındaki resimde inkılâp aleyhtarı bazı kelimeler yazılmış! Eğer birisi Puşkin'in saçlı ve sakallarını özellikle kapağın arkasındaki masallarla ilgili

resimleri dikkatle incelerse şairin kıvrıkcık saçları ve masallarla ilgili resimleri ihtiyatla gözden geçirirse kurnazlıkla yazılmış inkılâp aleyhtarı kelimeleri bulabilirmiş!

Benim okuduğum 3-A sınıfında yaşlı, dişleri dökülmüş ama pek yumuşak, şefkatli bir Rus kadın öğretmen ders vermeye başlamıştı. Bir aydan beri bu hanım -şu anda ismişeriflerini hatırlayamıyorum- hasta idi; onun yerine bir Tatar genci derslere başlamıştı. Yürürken belirgin bir biçimde aksayan bu genç bizim komşumuz olmuş, İlçe Komünist Partisinin sekreterinin kayını idi; babam hapsedildikten sonra bana kötü gözle bakmaya başlamıştı. Ama hayatın oyununa bakın ki babamlardan bir hafta sonra genç öğretmenimizin eniştesi de hapsedilip halk düşmanı ilân edilmişti. Bu olay dolayısıyla iyice küçülüp daha da aksamaya başlayan genç öğretmen şimdi bana acıyan gözlerle bakmaya, koridorda ya da bahçede benim yalnız yürüdüğümü görünce başımı okşamaya başlamıştı. "Puşkin'in resimleri üzerinde inkılâp aleyhtarı kötü kelimeler yazılmış" şeklinde sözlerin yayıldığı gün genç öğretmenimiz sınıfımıza pek solgun bir yüzle girdi. O hüznü gözleri ile çocuklara uzun uzun baktıktan sonra belli belirsiz bir yalvarışla:

- Çocuklar! Haydi! Dün aldığımız defterleri masalarınızın üzerine çıkarınız. İşte... Kapaklarına Puşkin'in resmi çizilmiş olan defterlerinizi diyorum! Aldınız mı? Belki duymuşsunuzdur. Amansız düşmanlarımız kurnazlıkla çizdikleri harfler ile SSSR¹⁴ aleyhinde sözler yazmışlar! Bu müthiş sözleri bulmuş piyонерler var. Onların fotoğrafları yarın "saygı tahtasına" asılacak. Acaba bizim sınıfımızdan da bir isim olamaz mı? Haydi, resimlere iyice bakınız! Şayet sizler de düşmanlarımızın bu kötü kelimelerini tespit ederseniz onları ifşa ediniz!

Genç öğretmen bu sözleri söyleyerek bana özel bir ümitle baktı. Her hâlde ben böyle hissettim ve önümdeki defterde bulunan resimlere gözlerimi dikerek, canıgönülden kurnazlıkla çizilen harfleri aramaya başladım.

Sinirlerim gerilmiş, beynim kızgın bir ateş parçasına dönmüştü. "Ya sevgili hükûmetimize karşı yazılmış bu müthiş sözleri bularak düşmanların hilelerini ifşa edemezsem? Hayır, bulacağım! İlk ben bulacağım. İkinci bulan olmanın faydası yok!... Dur, işte şairin omuzundaki bu kıvrımlı tel neyi

14 SSSR: Soyuz Sovyetskih Sotsialistiçeskih Respublik: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

hatırlatıyor? C harfinin¹⁵ aynısı ya işte !... Onun yanındaki eğri neyi hatırlatıyor? O da C! Onun yanındaki de! İşte bu P'nin aynısı! Vay! Tövbe! Bu amansızlar SSSR diye yazmışlar! Bunca zamandır bunları görmemişim ya! İşte bu eğri tel neye benziyor? Kalıba konduğu gibi. D harfi! Ondan sonra gelen eğri tel? "O" nun aynısı! "O"nun bulunduğu yerde (Λ) da olması lâzım! İşte bu (Λ)! Onun hemen yanında (OÑ) ye benzeyen iki eğri tel sıralanıyor!

"DOΛOÑ CCCP!" yani "Kahrolsun SSSR" şeklindeki ifade bu! Hecandan nefesim kesildi:

– Buldum, öğretmenim, buldum! diye ansızın bağırdım. Öğretmenim düz zeminde ayağını sürüyerek, aksayarak yanıma geldi. Sınıftaki öğrenciler de gü-rültü ile yerlerinden fırladılar ve benim üstüme çullandılar.

Ben sıtmaya tutulmuş gibi titreyerek ulu şairin kıvırcık saçları arasından bulduğum müthiş harfleri göstermeye başladım. Bitirince arkadaşlarıma mağ-rur mağrur baktım. Sınıfa çöken ağır sükûnet içinden ansızın öğretmenimizin:

– Malades!¹⁶ diyen sesi duyuldu. Açık göz piyoner diye buna denir! Herkes bana haset dolu gözlerle bakıyor, ben ise kendimi gerçekten kahraman gibi his-sediyordum.

– Haydi defterlerinizi toplayıp bana veriniz! Bir saat sonra spor sahasına bütün okul toplanacak. Hepimiz beraber bu müthiş defteri yakma törenine ka-tılacağız.

Öğretmenimiz aksaya aksaya sınıftan çıktı, ama bir saat değil iki saat geç-mesine rağmen dönmedi. Sonra defterleri yakma töreni başka bir güne ertelendi diye haber gelince biz de evlerimize dağıldık.

Akşam, gün boyu olanları nefesim kesile kesile valideme anlattım.

Validem benim beklediğim yüceltici sözler yerine gözleri yaşararak:

– Ey çocuğum, ey canım! Sana ne oldu? Of çocuğum of! diye iç geçirdi. Ben rencide olup,

– Bana ne olmuş? Niye böyle sözler söylüyorsunuz anneciğim? dedim.

– Hiçbir şey... Allah seni baban gibi katı yürekli olmaktan korusun. Allah'tan tek dileğim budur çocuğum, dedi.

Validemin sözlerini tam anlamadım? Sabah okula, daha doğrusu salonda asılmış olan "saygı tahtası"na koştum. Eyvahlar olsun ki listede benim ismim yoktu! Gözlerime inanamayıp listeye birkaç defa göz gezdirdim: Yok, ne ismim

15 C Rus alfabesinde Türkçedeki S harfini; P ise R harfini karşılar.

16 Malades Rusça aferin manasına gelmektedir.

ne fotoğrafım var! Düşmanın yavuz hilesini ifşa eden bütün açık göz piyonerlerin fotoğrafı "saygı tahtası"na asılmıştı ama sadece benim fotoğrafım yoktu! Zannediyorum birisi açık göz lük yaparak halk düşmanın evlâdının fotoğrafını "saygı tahtası"na asmanın mümkün olmadığını belirtip benden daha açık göz davranmıştı.

İşte bu olayların üzerinden yarım asırdan fazla zaman geçti. "Şahsa sığınma" devrinin çeşit çeşit cinayetleri ifşa edildi. Bu cinayetler ne kadar dehşetli olursa olsun zannımca bunların en kötüsü yalnızca yetişkinleri değil benim gibi çocukları da her şeye şüphe ile bakmaya, her şeyde yavuz hileler aramaya alıştırmaları idi.

Nihayet babam ile vedalaşacağımız gün geldi çattı. Vedalaşmak için sadece üç kişiye izin verdiler: Valideme, ablama ve bana. Sanıyorum bu sebeple de akrabalarından hiç kimse, ne babamın kardeşleri, ne dostları, bizimle gelmedi. Validem ile ablam akşam uyumayarak babam için buğday ve sök¹⁷ öğüttüler, bir şeyler hazırladılar. Çünkü o zaman babamın serbest bırakılmasıyla ilgili ümit güçsüz yanan titrek bir mum gibi sönmüş, babamın uzaklara gönderileceği sanıyorum validem tarafından da anlaşılmıştı.

Sabah çantaları mantaları alıp hapis haneye gittik. Bu defa bizi uzun zaman bekletmediler. Beline çaydanlık gibi bir tabanca takmış asker bizi uzun, dar, loş bir koridordan içeriye aldı. Koridoru yarılamaştık ki sağdaki kapıyı açıp bize yol verdi. Dört köşe, küçücük odada masanın başında askerî gömlek giymiş, saçları bembeyaz bir adam bir şeyler yazıyordu.

Babam bir köşede taburede oturmuştu. Babamı ilk bakışta tanımamıştım! Biz girdiğimizde birden yerinden kalktı, ezelden iri yapılı, uzun boylu bir adam olan babam bir iki ay içinde çöp gibi olmuş, yanakları çökmüş, gözleri küçülmüş, büyük burnu ortaya çıkmıştı.

Yine babamın hapsedildiği akşamki gibi ağlaşmaya başlandı. Validem yüzünü eşarpla gizleyerek sessizce titreyerek ağlıyor, ama ablam... babamın boynuna sarılan ablamın feryadı küçük odayı çınlatıyordu.

Merhum validem şu sözleri sık sık tekrarlardı:

– İnsafsızlar, hiç olmazsa yarım saat bile fırsat vermediler? Zavallı babana doyamadık. Verdikleri çeyrek saat göz açıp kapayıncaya kadar geçti.

Bu defa çeyrek saat devam eden vedalaşma süresince babam bir kez olsun Stalin'in adını ağzına almadı, hapsedildiği günlerdeki gibi: "Ben parti nezdinde

17 Sök: Özbekistan'a has bir tahıl.

günahkâr değilim! Yoldaş Stalin sağ iken beni ayaklar altına aldırılmaz!" dedi. Bilakis birkaç defa gözleri yaşararak:

– Beni affet, Gülşen, kadın başına beş çocuğa nasıl bakarsın aklım almıyor. Şimdi bir daha görüşebileceğimize de inanmıyorum, affet beni! dedi.

Babam böyle sözler söylediğinde masaya eğilmiş yazı yazan adam başını kâğıtlardan kaldırmaksızın:

– Hey Yakubov! Sana ne oldu? Çocuk musun Yakubov? diye sesleniyordu.

Nihayet bu adam duvarda asılı duran köhne saate göz atıp:

– Süre bitti Yakubov! Şimdi vedalaşınız! diye emretti.

Ablamın çığlıkları daha da arttı. Meğerse validem biraz para da getirmişti, tir tir titreyen elleriyle babama uzattı, babam ise:

– Çocuklarına harca Gülşen! diye yalvardı. Fakat validemin gönlü razı olmuyordu; sonunda babam parayı almaya mecbur kaldı.

Validemin getirdiği para aşağı yukarı elli somdu, on tane beşlikten ibaretti. Babam parayı üzülenek alırken beşliklerden birini bana uzattı. Validem parayı benden alıp babama geri vermek istemişti, babam razı olmadı, elleriyle başımı okşayıp:

– Sen şimdi bu evdeki en büyük erkeksin oğlum! dedi ve yine gözlerine yaş doldu. Annene destek olup kardeşlerine sahip ol çocuğum! Babam bunları söylerken beş somluğu benim cebime koydu.

– Ömrümde bir defa sana buzkaymak almak istemiştin, bu da nasip olmadı. Bu parayla defter, kitap al. Artanı ile de buzkaymak alıp ye oğlum!...

Önceden beri validem ve ablamla birlikte ağlamayı kendime yediremeden tereddütle duran ben ansızın babamı hapse götürdükleri günde olduğu gibi yüreğimde bir şeylerin kırıldığını hissettim; NKVD (İçişleri Halk Bakanlığı) memurunun övgülerini de inkılâp aleyhtarlarının kötülüklerini ifşa eden açığöz piyonerliğimi de hepsini unutup "babacığım!" diyerek onun dizlerine sarıldım.

Bu meşum olayların üzerinden çok yıllar geçti, çok sular aktı. 1955 yılında Hruşçyov'un¹⁸ bütün dünyayı şaşkırtan ünlü nutkundan sonra "şahsa sığınma" devrinin zulmünden eziyet çeken milyonlarca aile gibi babamın encamını, hayatta olup olmadığını (o zamana kadar birçok mektup göndermemize rağmen bir tanesine dahi cevap alamamıştık) sormak için yüksek teşkilâtlara başvurduk.

18 Hruşçyov: 1955-1964 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünistlik Partisinin birinci sekreteri ve SSSR Bakanlar Kurulunun başkanı.

Mektuplarımızın birini Kazakistan Komünist Partisinin merkez komitesine, diğerini ise SSSR Devlet Güvenlik Komitesine (KGB'ye) gönderdik. Tahminen dört beş ay sonra arka arkaya iki cevap geldi. Cevapların biri Kazakistan Merkez Komitesinden geliyordu ve babamın komünist olarak faaliyeti değerlendirilmiş, onun "Stalin'in şahsına sığınmış"ının kurbanı olduğu itiraf edilmiş ve 1918 yılından itibaren tekrar parti üyesi sayılacağı belirtilmişti.

İkinci cevap Moskova'dan Devlet Güvenlik Komitesindendi. Bu mektupta babamın uzak doğuda bir orman merkezinde ağaç kesici olarak çalıştığı, 1943'te kış aylarında (tarih kesin belirtilmemişti.) ağaç kestiği sırada düşerek vefat ettiği belirtilmişti.

Birinci cevaptan farklı olarak bu mektupta bir ilâve vardı. Bu ilâvede belirtildiğine göre eğer validem (benim yazdığım mektup tabii ki validem tarafından imzalanmıştı.) emeklilik yaşında ise ona devlet belli bir miktar maaş ödeyecek, eğer evi yoksa ona komite tarafından gönderilen mezkûr cevap uyarınca başvurduğu takdirde şehir belediyesi tarafından sıra beklemeden ev verilecekti.

Her iki mektup da hakikati ortaya çıkarmak, adaleti yeniden sağlamak için yazılmıştı. Ama nedense -belki de uzak doğuda çeşitli zorluklar içinde geçirdiğim altı yıl süren askerlik dönemimden dolayı- birden gözlerimin önünde uçsuz bucaksız, soğuk ormanlar, kar altında eğilmiş ağaçlar ve kış manzaraları canlandı. Gözlerimin önüne bu karanlık ormanda ağır ağır hareketlerle ağaç kesen mecalsiz babam geldi; geldi de elem, ıstırap, şefkat ve aşığılanma gibi duygular coşkuyla bütün vücudumu sarstı.

Hayır! Bu namussuzlar 1918 yılından itibaren tekrar parti üyesi sayılan babamı adaletsizce hapsedtiler; yaşlanınca da serbest bırakmadan kış mevsiminin en soğuk günlerinde ağaç kestirip ölüme mahkûm ettiler ya. Şimdi kendi günahlarını affettirmek ümidiyle ayrılık azabından iki büklüm kalan dul karısına nafaka veriyorlarmış, başını sokacağı bir ev veriyorlarmış! Hayır, ben bir tanecek annemi onların verdiği sadaka olmadan da geçindiririm. Onlarsız da başını sokacak bir mekân bulacağım!

Bu düşüncelerle, belki de iyi bir niyetle yazılmış iki mektubu parça parça edip attım.

ÇEV. PROF. DR. NİZAMİDDİN MAHMUDOV
YRD. DOÇ. DR. EMEL KEFELİ